

ЧЕТВРТА КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФИЈА О ИСТОРИЈИ СРПСКО-ЧЕШКИХ ОДНОСА

Од Мораве до Мораве IV: Из историје српско-чешких односа (колективна монографија), прир. Верица Копривица, Александра Корда-Петровић, Вацлав Штјепанек и Ладислав Хладки, Матица српска — Матица моравска, Нови Сад — Брно 2025, 616 стр.

Четврти том колективне монографије *Од Мораве до Мораве: Из историје српско-чешких односа* објављен је у издању Матице српске и Матице моравске и представља скуп релевантних и добро организованих истраживања, написаних на српском и чешком језику, сабраних у опсежном и репрезентативном издању, које се појавило у оквиру најаве великог јубилеја „Два века Матице српске”. Приредили су је Верица Копривица, Александра Корда-Петровић, Вацлав Штјепанек и Ладислав Хладки, а рецензирани Јљубодраг Димић, Иво Поспишил и Далибор Соколовић. Пример је наставка „сарадње између Матице српске и Матице моравске, чији односи су, након извесног прекида, почели интензивно да се развијају од 1999. године када је Матица моравска обележавала 150. годишњицу свог оснивања”, како се напомиње на самом почетку монографије, у „Editorial-у”. Прву књигу припремила је Матица моравска 2005. године, другу Матица српска 2011, трећу Матица моравска 2017. и, коначно, четврту и до сада најопсежнију — Матица српска.

Монографија је подељена у четири целине, у складу са интердисциплинарним концептом (Српско-чешки односи у огледалу историје, Култура и уметност у контакту, Језик у контакту, Дијаспора и језик у контакту). Готово половину монографије чини осам поглавља прве целине, срећно уклопљених тако да поступно прате српско-чешке релације током историјских кретања кроз читав 20. век.

Јана Шкерлова, Томаш Хробак и Вацлав Штјепанек дали су користан „Преглед историје чешко-српских односа” од средњег века до данас, који представља адекватан увод у прилике које ће у даљем току монографије бити детаљније обрађене. Укратко, у 19. веку долази до интензивнијих контаката између српског и чешког народа у складу са идејом о „словенској узајамности”, чему су допринела настојања Јозефа Добровског, Паведа Јозефа Шафарика, Вука Карацића, Франтишека Александра Заха, Јована Јовановића Змаја, Јозефа Холечека, Лудвига Куба, Константина Јиречека. Интересовање за српске јуначке песме, чешки досељеници у српски део Банта и Београд и оснивање чешких банака, шећерана и пивара, неке су од кључних тема овог истраживања, које наставља и осветљавање прилика за време Првог светског рата, значаја личности Тамаша Гарика Масарика за оснивање чехословачке и југословенске државе, односи за време Чехословачке и Југославије, те обнова билатералне сарадње концем 20. и у 21. веку. Посебно ваља указати на акрибиичност аутора и позивање на велики број научних прилога који су се бавили темом српско-чешких односа.

Затим следи опсежна студија Вацлава Штјепанека „Траговима Чеха на Солунском фронту”, коју прате драгоцени фотодокументациони прилози, посебно слике чешких војника, официра тзв. „српске легије” и официрског живота, битке у Добруци, приказа након битке на Кајмакчалану и слично. Аутор се наставља на значајну тему чешко-српске војне сарадње, отворену трећом књигом *Од Мораве до Мораве* из 2017. године, не би ли се фокусирао на питање учешћа чешких добровољаца у српској војсци на Солунском или македонском фронту, при освајању Кајмакчалана и у бици на Црној реци. Чешки војници су добијали српско држављанство и у већини случајева били под командом војводе Војина Поповића (Вука). Поједини Чеси доследно су се борили у Првој и Другој српској добровољачкој дивизији, неки су се прикључили у чехословачке руске легије, у Солун је било пристигло и дванаест Чеха из Аустралије, али је на Солунском фронту било Чеха који су се борили у француској легији странаца и оних у војсци Аустрије, што проблем чини посве деликатним. Штјепанек пише на основу мемоара чешких официра о биткама, свакоднев-

ном животу у рововима и настојању да се оформе независне чехословачке јединице до чега ипак не долази, већ већина напушта српску војску и ступа у чехословачку стрељачку бригаду најпре у Италији, па у Француској.

Ово истраживање тематски кореспондира са поглављем „Из Аустралије на Солунски фронт (1917–1918). О судбини Чехословака и Југословена у аустралијском ‘Yugoslav Battalion’”, које пише Павел Крејсингер. Напомиње се да је предмет научних опсервација непознати догађај из војне историје, те да је Југословенски батаљон био сачињен од 78 мушкарца (11 Чеха и 1 Словака), који се 1917. искрцао у Солуну и био затим распоређен у различите пукове српске армије која се суочила са Бугарима и маларијом, а касније су се у Француској борили у бици код Вузијеа против немачке војске. Аутор је сакупио фотографије из приватних збирки и по први пут табеларно штампвао списак имена свих чланова овог батаљона.

Срђан Мићић пише о односима Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и Чехословачке 1924–1929, почев од успостављених дипломатских односа након Великог рата, од 9. 1. 1919, одбрамбене конвенције из 1920. и уговора о савезу из 1922. Испитани су односи Николе Пашића и Масарика, конференције министара Мале антанте, билатерални преговори са Бенешом о чехословачкој војној помоћи у случају италијанског напада, те изазови у погледу формирања друге чиновничке владе Јана Черног због подршке немачких аграраца. Акцент је на основаности и могућности успостављања „словенске политике”. Примера ради, Масарик и Бенеш радили су 1925. на побољшању југословенско-бугарских односа у име „словенске солидарности” у Европи, па и ближејој сарадњи са Совјетским савезом 1927, што Београд није одобравао.

Тема на коју се фокусирао Павел Марек изложена је у раду „Сарадња епископа Горазда (Павлика) са Српском православном црквом”. Личност Мајтеја Павлика који је најпре био католички свештеник, испоставила се пресудном за оснивање чешке православне цркве, будући надахнута „католичким модернизмом” и, штавише, сарадњом са различитим политичким странкама. Године 1921. држи до тога да се спроведе никејско-цариградски символ вере и склопи савез са Српском православном црквом, захваљујући сарадњи са епископом Доситејем Васићем. Најпосле је хиротонисан за епископа и спроводио је јурисдикцију и у Словачкој и Поткарпатској Русији. Трагично је страдао 1942. године, а 1961. проглашен је новомучеником.

„Из Лондона ка Београду и Прагу: Погледи водећих личности југословенске и чехословачке емиграције током Другог светског рата на могући послератни развој Југославије и Чехословачке” наслов је поглавља који потписује Милан Совиљ. Контакти емигрантских политичара били су окупљени око председника у егзилу Едварда Бенеша и југословенских председника влада у егзилу. Аутор је писао о сличностима и разликама у иницијалном раду чехословачке и југословенске избеглике владе у Великој Британији, те питању обнове држава као федерације и конфедерације, као и територијалног коридора у оквиру емигрантских контаката. За разлику од чехословачке емиграције која се након Другог светског рата вратила у земљу и макар привремено укључила у политички живот, за већину југословенске живот у емиграцији остао је једино решење.

Са овим поглављем кореспондира рад „Чехословачки делегат у Друштву народа као веза између југословенске владе у егзилу и домовине 1941–1945” Јонаша Поспихала, с тим да је фокус на делатностима дипломате Јаромира Копецког, који је био мост између различитих југословенских политичких фракција. С обзиром на мешања Британаца и притужбе Хрвата и Словенаца на наводне великосрпске дипломате, за канал комуникације одабран је Чех у име „сентимента о словенској узајамности”, али треба констатовати да је његов допринос био незанемарљив.

Најпосле, Слободан Селинић пише о сусретима југословенских и чехословачких писаца у периоду 1945–1980, што је чланак којим се завршава блок о српско-чешким односима у огледалу историје, али тематски антиципира целину о култури и уметности. Историјске прилике и неприлике, као и политичке турбуленције, условиле су прекиде у погледу културних контаката, који су успостављени тек средином педесетих. Дошло је до размене књижевне периодике, али и делегација писаца, с тим да је Југославија упорно одбијала

да све добије „туристички карактер”, већ да се држе предавања и разматрају могућности превођења и штампања књига. Године 1969. потписан је уговор о сарадњи када је реч о књижевним манифестацијама; била је велика заинтересованост за наше ауторе (Попу на пример), али су и неки значајни писци попут Црњанског остали непреведени. Највећи допринос дали су преводи, што потврђује сјајна последња реченица овог поглавља, по којој је „свака пета југословенска књига која је изашла у иностранству, објављена” баш у „Чехословачкој (20,1%). На другом месту је био СССР (18,1%)”.

Блок о култури и уметности чине три изванредна истраживања о књижевним паралелама српских и чешких књижевница с почетка 20. века Иване Кочевски, музикалијама Јована Фајта у трећој и четвртој деценији 20. века Христине Медић и „Вацлав Хавел међу Србима — Од признатог драмског писца до ‘незахвалног дисидента’” Александре Корде-Петровић, која су такође распоређена хронолошки, симболички премрежавајући 20. stoleће.

Поглавље Иване Кочевски опсежна је студија, штавише, функционише као мања монографија и у уводним разматрањима даје теоријски оквир и књижевноисторијски преплет српске и чешке књижевности, не би ли се фокусирао на „живот изнутра” женске прозе (емоцију, естетику, ерос). Ауторка одлично познаје и секундарну литературу о проблематици на српском и чешком језику и обраћа пажњу на прве списатељице оба народа, анализирајући подробније период модерне кроз поетичку и поредбену призму опуса Јелене Димитријевић, Исидоре Секулић, Милице Јанковић, Марије Мајерове, Ружене Свободове и Божене Бенешове. Најпосле је сублимисала резултате истраживања кроз неколико кључних интерпретативних тачака — у односу на књижевну грађу, форму, сижее, простор приповести, теме и са акцентом на заједнички фокус на плану еманципације жена и патријархата.

Музиколошко истраживање Христине Медић као полазиште узима 1844. годину, када је одржан концерт студената и дипломаца Прашког конзерваторијума у Београду, мапирајући доприносе београдских Чеха (Емила Хајека, Карела Холуба, Јосифа Немечека, Јована Ружичке, Драгутина Покорног, Јосифа Свободу, Вацлава Ведрала, Роберта Ертла). Композиторска Прашка група унела је у српску музику прекретничке новине и обележила период пре Другог светског рата. Дат је историјат породице Фајт у Београду, затим пут школовања у Београду и Прагу, логорски период и рад на издаваштву Стевана Фајта, а ауторка је обратила посебну пажњу на контекст популарне музике (цеза) и плесова (фокстрота, чарлстона, слоуфокса, ванстепа) у Србији, те значај издавачке куће *Музикалије* Јована Фајта за развој српске музичке културе, будући да се може рећи како је била прави „музички информативни центар”.

Поглавље о Вацлаву Хавелу међу Србима Александре Корде-Петровић једно је од најзанимљивијих у колективној монографији *Од Мораве до Мораве*. Најпре је осветљен контекст „брежњевске нормализације” у Чехословачкој седамдесетих и осамдесетих година, када су две земље мање сарађивале, али су се у Југославији штампала дела забрањених аутора попут Кундере, Шкворецког, Климе, Храбала, Кохоута и Хавела. Први сегмент након уводног даје осврт на рецепцију и афирмацију Хавеловог дела у позоришту још од 1965. године, када се у Атељеу 212 играло *Другарско вече*. Ауторка наводи и коментарише извођења, пратећи како је текао критички пријем представа, ко су били редитељи и глумци, па чак и да је једини чешки драмски писац који је код нас „доживео издање превода изабраних драма”. Затим је врло подробно портретисан као „философ, борац за демократију и европски интелектуалац”, који је имао подршку у Југославији када је био затворен. Часописи су штампали текстове, објављиване су његове књиге, а професор Александар Илић дао је велики допринос, превodeћи га, пишући о њему и ангажујући се у најширем смислу, верујући да са њим дели исти систем вредности. „Тежина речи” отуда је најпотреснији део поглавља, јер је Хавел „јавно подржао бомбардовање као хуманитарну акцију” 1999. и био близак са политиком Била Клинтона. Тада је професор Илић преводио текстове Вацлава Клауса који је оптуживао „лицемерје европске политике”. Након што је Хавел преминуо, било је, међутим, и неочекиваних одбрана оваквих Хавелових ставова код нас из пера Јелице Зупанц. На концу рада у сегменту „Незаборављени Хавел” даје се

објективна синтеза читаве сторије о деликатним историјско-политичким разочарањима у Хавела, али и неоспорном квалитету и вредности његовог дела.

Језик у контакту и Дијаспора и језик у контакту представљају два блока текста са по два рада и сасвим кореспондентне целине. Катарина Митрићевић-Штепанек пише о српским и чешким преводним еквивалентима у Чешком националном корпусу, пронашавши бројне примере „ових деривата у српском језику који представљају преводне еквиваленте са енглеског”. Уносила је у поље за претрагу аугментативе грађене суфиксацијом, издвајајући за потребе анализе примере као што су црнчуга, момчина, трбушина и сл. Константовано је како Чешки национални корпус „представља користан извор грађе за контрастивна проучавања језичких појава, на основу ког смо добили јаснију слику о семантици и функцији аугментатива у српском”.

Уз овај рад наслоњена су „Чешка и српска фразеологија и корпусна истраживања” Снежане Поповић. Она је, наиме, користила апликацију КонТекст (КонТехт), „која служи за претраживање у једнојезичким корпусима (не само чешког језика”, а чија је последња верзија из фебруара 2023. Рад је користан јер пописује различите истраживачке базе и репозиторијуме научних публикација, трагајући за најподеснијим софтвером „за претрагу фразеолошких јединица”, што је од важности када се у претрагу укључи више језика.

Рад Хелене Бочкове носи наслов „Српска дијаспора у Чешкој, тачније у Брну: о проблематици настанка, формирања и показивања националног идентитета у свакодневном животу” и заснован је на „емпиријском материјалу” (2008–2019), према којем је утврђено да српску мањину у Чешкој чине углавном млађе генерације. Презентовани су резултати добијени на основу 61 интервјуа са људима који су или напуштали Србију за време рата деведесетих година, долазили касније на студије или да раде преко агенција „за потребе чешке индустрије”, али је ауторка истражила и садржај фејсбук групе *EX-YU*.

Најпосле, колективна монографија завршава се радом „Преглед досадашњих проучавања чешког као мањинског језика у Србији и могућност даљег истраживања” Наташе Срдих. Писала је о Чесима у Србији, утицају српског језика на језик чешке мањине код нас, те борби за очувањем етнонационалног идентитета. Ауторка је приметила да је „степен асимилације чешког језика са српским језиком веома јак” и да се постепено замењује српским, што не чуди ако се има у виду да је број припадника чешке мањине којима је матерњи чешки укупно 387.

На самом крају налази се изузетно обиман списак извора и литературе на чак 42 странице. Наведена су имена свих аутора и шта се налази на фотографијама корица књиге. *Од Мораве до Мораве IV* представља репрезентативни пример колективног рада у духу двеју Матица — Матице српске и Матице моравске, које су обновили сарадњу у години када је Матица моравска славила 150 година постојања, а чија четврта заједничка публикација излази, најављујући 200 година Матице српске. Примећује се да већину прилога чине врло опсежна истраживања, као и да тематски блокови и сâм распоред текстова илуструју складну слику кошнице, уклапања у кореспондента поглавља, која су промишљено међусобно повезана.

Јелена Марићевић Балаћ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
jelena.maricevic@ff.uns.ac.rs